

Кудрявцева О. Д.,

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, м. Чернівці

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОРОВИХ ПРИЙМЕННИКІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТА НАУКОВОМУ СТИЛЯХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У запропонованій статті йдеться про дослідження сполучуваності прийменників з іменниками на рівні семантичних груп і підкласів. Матеріалом слугувала вибірка з творів художнього стилю сучасної німецької мови. Кількісні підрахунки і статистичні методи дослідження дозволили встановити і описати моделі сполучуваності підкласів прийменників з іменниками.

Ключові слова: лексико-семантичний підклас, логіко-семантична група, частота вживання, інтенсивність зв'язку, критерій χ^2 -квадрат.

The given article is the investigation of the Combinability of prepositions with nouns on the level of semantic groups and subclasses. The material is based on the selection from the works of belles-lettres style of Modern German. Quantitative calculations and statistic methods enabled us to state and describe the models of the combinability of the subclasses of prepositions with nouns.

Key words: lexico-semantic subclass, logico-semantic group, frequency of use, intensity of ties, χ^2 criterion.

Німецька назва прийменника “das Verhältniswort” добре передає загальне категоріальне значення прийменника – вираження певного виду відношень між словами в реченні й словосполученні. При цьому прийменники не можуть виступати самостійними членами речення й не служать ядром синтаксичних структур. Вони ставлять дієслово з іменником, прикметник з іменником або ж іменник з іменником у певні семантичні й синтаксичні відношення й вимагають певної граматичної форми від залежного члена прийменникової конструкції.

Предметом дослідження стали просторові прийменники, а **об'єктом** – сполучення просторових прийменників з іменниками (прийменниково-іменникові фрази) у функції факультативних актантів (*Das Buch liegt auf dem Tisch.*) і вільних поширювачів (*Auf der anderen Seite der Straße liegt ein Café.*) на рівні речення і іменникової фрази [4, с. 123].

Мета роботи – виявлення синтагматичних властивостей просторових прийменників в художньому і науковому стилях сучасної німецької мови.

Досягнення мети зумовило вирішення наступних **завдань**: виокремлення групи просторових прийменників з усього лексико-граматичного класу прийменників, встановлення сполук прийменників з іменниками

на рівні семантичних груп, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Незважаючи на наявність великої кількості досліджень, присвячених прийменникам, немає праці, у якій було би проведено комплексне дослідження синтагматичних властивостей прийменників німецької мови з широким використанням результатів статистичного аналізу в мові та мовленні.

Корпус прийменників був отриманий методом суцільної вибірки зі словника Duden [5] і склав 149 лексичних одиниць. Для виокремлення групи просторових прийменників німецької мови ми скористались методом компонентного аналізу та принципами класифікацій прийменників В. Брендаля [1, с. 96-102] та В. Виноградова. Для дослідження сполучуваності прийменників з семантичними підкласами іменників у художньому стилі у роботі використано вибірку з чотирьох творів сучасних німецьких прозаїків [Г. Конзалика, М. Фішер, У. Даніелли, Б. Міхаельс]. Величина вибірки складає 1138 сполучень. Дослідження сполучуваності прийменників із ЛСП іменників у науковому стилі сучасної німецької мови здійснювалося на основі вибірки статей з наукових журналів [6; 7] з галузей природознавства та суспільствознавства. Величина вибірки складає 1150 сполучень. У нашій вибірці до просторових прийменників ми віднесли всі прийменники, які на рівні прийменниково-іменникової фрази виражають: 1) відношення статичного перебування предмета в просторі з наявністю контакту чи без нього, напр.: *Er ist in der Küche. Trier liegt an der Mosel*; 2) відношення позитивної, негативної або нейтральної динаміки, тобто переміщення в напрямку до предмета, від предмета або через предмет, напр.: *Er geht in die Küche* (позитивна динаміка). *Er kommt aus der Küche* (негативна динаміка). *Er geht durch die Küche* (нейтральна динаміка); 3) напрям дії: *Er lehnt die Leiter an den Baum*. Загальна кількість прийменників у нашій вибірці, які передають просторові відношення, – 65 одиниць [3, с. 45]: *ab, abseits, an, auf, aufseiten, aus, ausgangs, außer, außerhalb, bei, bis, beiderseits, diesseits, durch, entlang, eingangs, ennet, gegen, fern, gegenüber, gen, hinter, in, inmitten, innerhalb, jenseits, lang, längs, längsseits, links, mang, mit, nach, nächst, nahe, neben, nid, nördlich, nordöstlich, nordwestlich, ob, ober, oberhalb, östlich, rechts, seitlich, seitwärts, südlich, südostlich, südwestlich, über, um, unfern, unter, unterhalb, unweit, via, von, vor, westlich, zu, zunächsts, zuseiten, zwischen*.

З загальної кількості просторових прийменників, зафіксованих у словникових статтях, знайшли реалізацію у художньому стилі 30 прийменників: *ab, an, auf, aus, außer, außerhalb, bei, bis, durch, entlang, gegen, gegenüber, gen, hinter, in, innerhalb, jenseits, mit, nach, neben, oberhalb, um, unter, unterhalb, unweit, über, von, vor zu, zwischen*, а в науковому – 37 прийменників (*ab, abseits, an, auf, aus, außer, außerhalb, bei, beiderseits,*

bis, durch, gegen, gegenüber, hinter, in, innerhalb, jenseits, längs, mit, nach, neben, nordwestlich, nördlich, östlich, südlich, südöstlich, um, unter, unterhalb, unweit, über, via, von, vor, westlich, zu, zwischen). У науковому стилі було вжито, на відміну до художнього стилю, такі прийменники, як *abseits, beiderseits, längs, nordwestlich, nördlich, östlich, südlich, südöstlich, via, westlich*.

Найбільш частотними у художньому стилі є прийменники *in* (405 випадків вживання), *mit* (233) та *auf* (228). Досить часто вживаються також прийменники *an* (199), *zu* (126), *von* (105), (97), *aus* (216), *über* (174), *vor* (161), *bei* (158), *nach* (123) та *durch* (103). По одному разу зафіксовано у нашій вибірці прийменники *jenseits, oberhalb, unterhalb, unweit, gen*.

У науковому стилі найвищими частотами вживання характеризуються прийменники *in* (408 випадків), *von* (281) та *mit* (153), далі йдуть за спадом *zu* (132), *bei* (128), *bis* (103), *an* (79), *nach* (65), *auf* (65), *unter* (49) та *aus* (42). По одному разу вжито було прийменники *abseits, beiderseits, längs nördlich, nordwestlich, südöstlich, unweit, via*.

Як бачимо, прийменники з простою морфологічною будовою вживаються набагато частіше, аніж складні за будовою прийменники, чи похідні. Це пояснюється тим, що прийменники *in, mit, von, aus, zu, an, auf* є полісемічними на відміну від однозначних прийменників *aufseiten, ausgangs, außerhalb, beiderseits, diesseits, entlang, eingangs, inmitten, innerhalb, jenseits, längsseits, längs* і можуть утворювати синтагматичні зв'язки з великою кількістю іменників різних семантичних підкласів.

Для аналізу інтенсивності сполучуваності просторових прийменників з лексико-семантичними підкласами іменників (далі – ЛСП) ми скористались статистичними методами дослідження, а саме критерієм “хі-квадрат” та коефіцієнтом взаємної спряженості Чупрова. Сума хі-квадрат вказує на наявність або відсутність зв'язку, а коефіцієнт К вказує на силу цього зв'язку. Потенційно просторові прийменники можуть сполучатись з 25 ЛСП іменників із 30 підкласів, які було виокремлено нами на основі класифікації іменників, запропонованої В. В. Левицьким [3, с. 45].

У художньому стилі було зафіксовано 13 зв'язків різного ступеня інтенсивності з ЛСП іменників. До сильних зв'язків просторових прийменників у художньому стилі належать їх сполучення з ЛСП іменників на позначення *будівель*, до зв'язків середнього ступеня інтенсивності – з ЛСП іменників на позначення *просторових об'єктів, дороги, форми, власних назв країн, природи, матерії та простору, штучних речей*. До слабких зв'язків відносяться сполучення просторових прийменників із ЛСП іменників, що позначають *природні речі, мову, державу, флору, фауну*. Як ми бачимо, коли йде мова про місцезнаходження об'єкта в просторі (у певній *будівлі*, на *дорозі*, у певній *країні*, відносно якихось *природних* чи *штучних речей*), то для вираження способу розміщення

об'єкта вживаються саме просторові прийменники, які містять сему локативності і є найбільш вживаними: *in, an, auf, hinter, unter, neben, vor, zwischen* та ін. Семантична конкретизація просторових відношень спостерігається також у значущих сполученнях просторових прийменників із ЛСП іменників на позначення *форми* та *мови*, наприклад: *im Kreis, an der Ecke; im Text, im Absatz, auf dem Plakat* тощо. Решта зв'язків цієї ЛСГ прийменників із ЛСП іменників є непостійними, тобто з іншими ЛСП іменників просторові прийменники або взагалі не сполучаються, або не виявляють статистично значущих зв'язків. Відсутність будь-яких зв'язків може вказувати на заборону сполучуваності, але це не означає, що її не може існувати взагалі.

У науковому стилі зафіксовано зв'язки різного ступеня інтенсивності з шістьма ЛСП іменників на позначення *будівель, просторових об'єктів, держави, власних назв країн та місцевостей, матерії та простору, форми* і. На відміну від художньої прози, в науковому стилі не виявлено стандартних зв'язків з іменниками, що позначають *фауну, флору, природу, дорогу, мову*.

Порівняння стандартних зв'язків просторових прийменників у художній прозі та науковому стилі підтверджує тезу про денотативну активність іменників певних ЛСП як причину різної сполучуваності.

В кожній конкретній стильовій сфері залежно від комунікативних цілей надається перевага певним поняттям, у результаті чого актуалізуються відповідні варіанти значень, які можуть не актуалізуватися в іншій стильовій сфері. Це може свідчити про те, що дія стильових факторів веде до розмежування моделей сполучуваності, характерних для певного стилю. Такими моделями для художнього стилю можуть бути наступні: 1) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *будівель*, 2) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *просторових об'єктів*, 3) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *дороги*, 4) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *форми*, 5) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *власних назв країн*, 6) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *природи*, 7) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *матерії та простору*, 8) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *штучних речей*, 9) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *природних речей*, 10) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *мови*, 11) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *держави*, 12) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *флори*, 13) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *фауни*.

Наступні моделі наукового стилю були сформовані на основі аналізу інтенсивності сполучуваності: 1) просторові прийменники + ЛСП імен-

ників на позначення *будівель*, 2) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *просторових об'єктів*, 3) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *держави*, 4) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *власних назв країн та місцевостей*, 5) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *матерії та простору*, 6) просторові прийменники + ЛСП іменників на позначення *форми*.

Література:

1. Брендаль В. Структурная лингвистика // Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М.: Наука, 1965. – С. 94-101.
2. Кудрявцева О. Д. Принципи таксономізації прийменників (на матеріалі сучасної німецької мови) // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Вип. 9. – Острог: 2008. – С. 216-224.
3. Левицкий В. В. Статистическое изучение лексической семантики. – Киев: УМК ВО, 1989. – 155 с.
4. Engel U. Deutsche Grammatik. – 3. Aufl. – Heidelberg: Groos, 1996. – 888 S.
5. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 3. Aufl. – Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich: Dudenverlag, 1996. – 1816 S.
6. BIOforum. Forschung und Entwicklung. – № 9, September 2008. – S. 500
7. Die Zeitschrift für Jurisprudenz. – 2008. – № 3. – S. 400.